Edyta Jakubowicz, Marek Sołtysik, Sylwia Toczek-Werner

Zasoby społeczno-demograficzne potencjału turystycznego obszaru

Ekonomiczne Problemy Usług nr 52, 107-114

2010

ZESZYTY NAUKOWE UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO

NR 590 EKONOMICZNE PROBLEMY USŁUG NR 52 2010

EDYTA JAKUBOWICZ, MARIUSZ SOŁTYSIK, SYLWIA TOCZEK-WERNER
Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu

ZASOBY SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO OBSZARU

1. Rola kapitału ludzkiego i społecznego w gospodarce turystycznej

We współczesnej gospodarce turystycznej zaznacza się silny trend orientacji na klienta, konieczność rozpoznania jego potrzeb i preferencji oraz śledzenia zmian w tym zakresie. W tym nurcie mieszczą się takie pojęcia, jak „spełnienie potrzeb i oczekiwań nabywcy", „zgodność z oczekiwaniami". Większość działań z tego nurtu zakłada nie tylko aktywność w zakresie rozpoznania, ale także kreowania oczekiwań turystów, które są specyficznymi „drogami" do uzyskania przewagi konkurencyjnej i dyferencjacji oferty usługowej. W polskich realiach dominuje niestety podejście pasywne, które ogranicza się do minimalizacji poziomu niezadowolenia turystów oraz liczby możliwych przyczyn reklamacji[1].

Zdobywanie turystów poprzez zwiększanie dostępności do usług, lepszą lokalizację infrastruktury turystycznej czy lepszy wystrój wnętrz ma swoje granice. Obecnie tym, czym może wyróżnić się region, obszar turystyczny, przedsiębiorstwo na rynku turystycznym, jest jakość świadczonych usług i obsługi turystycznej. Dla prawidłowego rozwoju potencjału turystycznego, szczególnie na szczeblu lokalnym, konieczna jest długofalowa współpraca między władzami samorządowymi, podmiotami gospodarki turystycznej, organizacjami turystycznymi i różnego typu stowarzyszeniami, w tym także nieformalnymi grupami mieszkańców[2]. Prawidłowo

---

[1] M. Kachniewska, *Modele jakości usług a specyfika produktu turystycznego*, w: *Turystyka w badaniach naukowych,* red. A. Nowakowska, M. Przydział, Prace ekonomiczne Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania, z siedzibą w Rzeszowie, Rzeszów 2006, s. 307.

[2] T**.** Żabińska, *Partnerstwo jako determinanta rozwoju turystyki w regionie*, w: *Turystyka w badaniach…, op.cit.*, s. 413.

prowadzona gospodarka turystyczna, opierająca się na współpracy między instytucjami infrastruktury turystycznej i tzw. paraturystycznej (transportowej, telekomunikacyjnej, otoczenia biznesu itp.), może być odpowiedzią na zmieniający się popyt turystów.

Optymalną organizację i jakość usług turystycznych zapewnia odpowiednie środowisko demograficzno-społeczne danego obszaru, określane jako kapitał społeczny i ludzki. Kapitał społeczny i kapitał ludzki należą do zasobów funkcjonalnych potencjału turystycznego obszaru[3].

Coleman[4] definiuje kapitał społeczny jako umiejętność współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów. Umiejętności te wynikają z zaufania, norm społecznych, sieci i organizacji społecznych umożliwiających skoordynowane działania. Kapitał społeczny jest zasobem niewidocznym, ucieleśnionym w związkach pomiędzy ludźmi i, podobnie jak inne formy kapitału, ma wpływ na działalność gospodarczą. Putnam[5], bazując na ujęciu Colemana, stwierdza, że kapitał społeczny przejawia się w społecznym zaangażowaniu, sieciach obywatelskiego działania, normach wzajemności. Jego zdaniem najważniejszym źródłem kapitału społecznego jest tradycja. Fukuyama[6], akceptując wcześniejsze określenie kapitału społecznego, twierdzi jednak, że największy wpływ na jego formowanie się ma kultura.

Wśród badaczy występuje zgodność, że kapitał społeczny jest w dużej mierze współzależny i determinowany przez wysoki poziom kapitału ludzkiego[7]. Według OECD[8] (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju) za definicję kapitału ludzkiego przyjmuje się następujące sformułowanie: wiedza, umiejętności, kompetencje oraz inne cechy ucieleśnione w człowieku, które powiązane są z jego ekonomiczną aktywnością.

---

[3] J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny albo jak organizować poznawanie świata,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002, s. 32.

[4] J.S. Coleman, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, "American Journal of Sociology" 1988, vol. 94, s. 96.

[5] R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech,* Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 1995, s. 85.

[6] F. Fukuyama, *Wielki wstrząs*, Politeja.pl, Warszawa 2000, s. 45.

[7] K. Janc, *Zróżnicowanie przestrzenne kapitału ludzkiego i społecznego*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego nr 8, Wrocław 2009, s. 17.

[8] OECD*, Human Capital Investment. An International Comparison,* OECD, Paris 1998, s. 113; OECD*, Learning for Tomorrow's World. First Results from PISA 2003*, OECD, Paris 2004, s. 171.

2. Mierniki oceny potencjału społeczno-demograficznego obszaru turystycznego

We wszystkich ujęciach podkreśla się, że kapitał społeczny jest zasobem społeczności, jest dobrem publicznym, zaś kapitał ludzki jest zasobem jednostki[9]. O przewadze danego obszaru decyduje zdolność do wytworzenia innowacji, występująca w szerszej skali na niewielu obszarach.

Przyjmuje się następujące cechy opisujące **kapitał społeczny**[10]:

1. Wymiar instytucjonalny kapitału społecznego:
   - samoorganizacja społeczeństwa – liczba fundacji i stowarzyszeń zarejestrowanych w systemie REGON na 10 tys. ludności,
   - liczba imprez zorganizowanych przez domy kultury, ośrodki kultury, świetlice, kluby na 1 tys. ludności,
   - liczba zespołów artystycznych i kół zainteresowań na 10 tys. ludności.
2. Wymiar uczestnictwa kapitału społecznego:
   - członkowie klubów sportowych na 1 tys. ludności,
   - członkowie zespołów artystycznych na 1 tys. ludności,
   - członkowie kół zainteresowań na 1 tys. ludności,
   - zaangażowanie obywatelskie – frekwencja w wyborach samorządowych, parlamentarnych, prezydenckich i innych.

Natomiast jako cechy opisujące **kapitał ludzki** przyjmuje się na ogół:

1. Zasoby kapitału ludzkiego:
   - poziom wykształcenia ludności – udział osób z wykształceniem wyższym,
   - poziom wykształcenia radnych – udział radnych samorządu (gmin i powiatów) z wykształceniem wyższym,
   - obciążenie demograficzne – osoby w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym przypadające na 1 osobę w wieku produkcyjnym.
2. Nakłady na kapitał ludzki (jako średnie z 5 lat):
   - poziom czytelnictwa – wypożyczenia z bibliotek na mieszkańca,
   - wydatki samorządów na oświatę i wychowanie na 1 ucznia w zł,
   - saldo migracji (wewnętrznych i zagranicznych) na 1 tys. ludności,
   - saldo migracji osób z wykształceniem wyższym na 1 tys. ludności.
3. Efektywność gospodarek lokalnych (jako średnie z 5 lat):
   - zamożność społeczności lokalnych – dochody gmin z tytułu udziału w podatkach od osób fizycznych (PIT) na mieszkańca,

---

[9] E. Jakubowicz, *Kapitał ludzki podstawą rozwoju społeczno-gospodarczego*, w: *W odpowiedzi na zjawiska i wyzwania społeczne*, red. K. Frysztacki, K. Heffner, Opole 2003, s. 60.

[10] K. Janc, *op.cit.,* s. 39 i 71.

– dochodowość przedsiębiorstw – dochody gmin z tytułu udziału w podatkach od osób prawnych (CIT) na mieszkańca,
– przyrost przedsiębiorstw netto – różnica między zarejestrowanymi i wyrejestrowanymi podmiotami gospodarczymi w systemie REGON,
– przedsiębiorczość ludności – prywatne podmioty gospodarcze zarejestrowane w systemie REGON na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym,
– nadumieralność mężczyzn w wieku 35-60 lat,
– udział bezrobotnych poniżej 35 roku życia w ogóle osób bezrobotnych.

Istotnym regulatorem kapitału ludzkiego i społecznego są polityczne, instytucjonalne i prawne warunki, które wpływają na działalność gospodarczą. Cote[11] uważa, że kapitał ludzki i społeczny, jako umocowane i występujące w określonym środowisku, są uzależnione od instytucji otoczenia biznesu, w tym: chroniących własność prywatną i zabezpieczających ją, regulujących aktywność gospodarczą, wspierających makroekonomiczną stabilność państwa poprzez politykę fiskalną i monetarną, prowadzących ubezpieczenia i ochronę społeczną, moderujących i zarządzających konfliktami społecznymi.

Według europejskich instytucji gospodarczych te trzy komponenty (kapitał ludzki, kapitał społeczny, otoczenie instytucjonalne) są filarami ludzkich zdolności do tworzenia dobrobytu. Rozwijają się one w specyficznych kulturowych uwarunkowaniach, stąd też analizy wpływu kapitału ludzkiego i społecznego na wzrost i rozwój gospodarczy muszą uwzględniać te współzależności. Uzależnione są one od specyficznych lokalnych, regionalnych walorów i zasobów. Są immobilne przestrzennie. Często utożsamia się je z wyposażeniem społecznym lokalnego środowiska. We współczesnej gospodarce turystycznej wymienione trzy cechy stanowią niewątpliwie istotne zasoby funkcjonalne potencjału turystycznego obszaru. Badania nad tym problemem są prowadzone na obszarze turystycznej gminy Sobótka.

Gmina Sobótka położna jest na południowy zachód od Wrocławia. Najmłodsze alpejskie ruchy górotwórcze spowodowały oddzielenie Przedgórza od Sudetów i wyodrębnienie masywu, którego trzon zachował się dzięki dużej odporności budujących go skał. Stąd pochodzi „wyspa” masywu ze Ślężą – szczytem zwanym Śląskim Olimpem, który wznosi się na płaskim terenie Doliny Odry. Uważany jest on za kolebkę Śląska, a postać niedźwiedzia ślężańskiego jest symbolem całego Dolnego Śląska. Masyw należy do najciekawszych pod względem krajoznawczym terenów regionu. Duże urozmaicenie rzeźby, unikatowe wartości Ślężańskiego Parku Krajobrazowego, starożytne rzeźby kultowe i czakram na szczycie Ślęży – to atuty, które przyciągają turystów. Teren powiązany jest systemem szlaków pieszych, umożliwiających dotarcie do wielu atrakcji o charakterze krajoznawczym.

[11] S. Cote, *The Contribution of Human and Social Capital,* “Canadian Journal of Policy Research” 2001, vol. 2, s. 35.

Obszar ma predyspozycje przede wszystkim do rozwoju różnych form wypoczynku świątecznego. Jest to obszar największej w województwie koncentracji indywidualnego budownictwa rekreacyjnego. Osiedla zabudowy letniskowej, w większości przystosowanej do użytkowania całorocznego, występują głównie w Będkowicach, Przemiłowie, Strzegomianach, Sulistrowicach i Sulistrowiczkach, wsiach położonych najbliżej masywu. Możliwe jest uprawianie rekreacji zimowej – narciarstwa śladowego i, na małą skalę, także zjazdowego. Miasto Sobótka, jak i cała gmina, pełni również funkcję satelity mieszkaniowego Wrocławia. Sobótka posiada bardzo dogodne położenie komunikacyjne względem autostrady A4 Warszawa–Wrocław oraz dróg krajowych: Wrocław–Kłodzko i Wrocław–Jelenia Góra. Dodać należy, że 35 km od Sobótki znajduje się międzynarodowe lotnisko we Wrocławiu.

Tabela 1

Wydatki budżetowe gminy Sobótka, w tym z przeznaczeniem na kulturę fizyczną i turystykę w latach 2006–2008

Lata budżetowe	W tysiącach złotych		% budżetu
	ogółem	w tym na kulturę fizyczną i turystykę	
2006	21 550,9	608,8	2,83
2007	22 178,6	477,4	2,15
2008	28 603,4	606,1	2,12

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Sołtysik, S. Toczek-Werner, *Modele kooperacji międzysektorowej wspierające rozwój turystyki w gminach podmiejskich*, „Handel Wewnętrzny" 2009, s. 303.

Tabela 2

Dotacje na zadania z zakresu kultury fizycznej i turystyki oraz ich realizacja w latach 2006–2008

Lata budżetowe	Ogółem		W tym pochodzące od jednostek:			
			strukturalnych		zewnętrznych	
	w tys. zł	% w dotacjach gminy	w tys. zł	%	w tys. zł	%
2006	953, 2	4,42	818,0	85,8	135,2	14,2
2007	898,6	4,05	773,4	86,1	125,2	13,9
2008	1245,2	4,35	970,0	77,9	275,2	22,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Sołtysik, S. Toczek-Werner, *op.cit.*

Władze samorządowe gminy są w pełni świadome roli, jaką spełnia rekreacja i turystyka w życiu gminy[12]. Udział wydatków i wysokość dotacji przyznawanych na tę działalność w Sobótce należą do najwyższych wśród gmin województwa dolnośląskiego. W różnych opracowaniach dotyczących rozwoju gminy, jak i w działaniach bieżących zauważalna jest troska o podtrzymanie funkcji turystycznej i rekreacyjnej obszaru gminy.

W opracowaniach dotyczących oceny kapitału społecznego zaproponowano siedem cech, a do oceny kapitału ludzkiego 13 cech[13]. W polskiej statystyce uzyskanie całego zestawu proponowanych informacji w skali lokalnej – według gmin – jest utrudnione. Stąd w tabeli 3 przedstawiono jedynie siedem cech opisujących zasoby społeczno-demograficzne gminy Sobótka. Gmina na tle województwa wyróżnia się stosunkowo wysokim poziomem wykształcenia radnych, duża liczbą imprez kulturalnych (eventów), a także niższym bezrobociem ludzi młodych.

Tabela 3

Wybrane (dostępne) cechy dotyczące kapitału społecznego i ludzkiego dla gminy Sobótka (2007)

Lp.	Nazwa cechy	Gmina Sobótka	Województwo dolnośląskie
1	Liczba imprez zorganizowanych przez domy kultury, ośrodki kultury, świetlice na 1 tys. ludności	6,1	0,7
2	Udział ludności z wykształceniem wyższym	8,6	14,0
3	Udział radnych z wykształceniem wyższym	60,0	40,6
4	Obciążenie demograficzne – liczba osób w wieku przed- i poprodukcyjnym na 1 osobę w wieku produkcyjnym	0,52	0,52
5	Poziom czytelnictwa – wypożyczenia z bibliotek na 1 mieszkańca	1,5	3,7
6	Przedsiębiorczość ludności – prywatne podmioty gospodarcze zarejestrowane w systemie REGON na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym	133,6	153,1
7	Udział bezrobotnych poniżej 35 roku życia w ogóle bezrobotnych	33,8	41,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Województwo Dolnośląskie. Podregiony, powiaty, gminy 2008,* Roczniki Statystyczne US, Wrocław 2008, publikacje elektroniczne: www.stat.gov.pl/wroc/.

[12] *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sobótka,* Załącznik Nr 1 do uchwały nr XIX/152/2000 Rady Miejskiej w Sobótce z dnia 31 maja 2000 roku, s. 40.

[13] K. Janc, *op.cit.*

Stosunkowo wysoka jest również przedsiębiorczość ludności, jak na teren o przewadze struktur wiejskich. Ludność mieszkająca we wsiach gminy stanowi 50% ogółu ludności, zaś podmioty gospodarcze prowadzące działalność z zakresu kultury fizycznej i turystyki stanowią 10%. Są to cechy świadczące o dobrym potencjale społecznym, rokującym optymalizację gospodarki turystycznej.

3. Wnioski z badań w skali kraju[14] istotne dla badań lokalnego wyposażenia społecznego

Aby ocenić potencjał turystyczny obszaru w segmencie społecznym, warto zwrócić uwagę na istotne wnioski wynikające z analizy przeprowadzonej dla Polski według powiatów:

1. Zróżnicowanie kapitału ludzkiego wyraźnie nawiązuje do utrwalonego obrazu przestrzeni Polski. Można więc wyróżnić dwa wymiary obszarów rdzenia i peryferii: wschód-zachód, miasta-pozostałe obszary. Zróżnicowanie to ma charakter uniwersalny, gdyż niemal dla wszystkich cech opisujących kapitał ludzki zostało ono zachowane. Zwraca uwagę istnienie silnych związków przestrzennych, zwłaszcza na obszarze aglomeracji i na wschodzie kraju.
2. Kapitał ludzki w dużym stopniu odpowiada za efektywność gospodarek lokalnych. Jak wykazała analiza, związki te są szczególnie silne w przypadku uwzględnienia sąsiedztwa z centrami kształcenia. Podobnie jak w większości badań w innych skalach odniesienia, potwierdziła się główna idea koncepcji, mówiąca, że kapitał ludzki wpływa dodatnio na zamożność, przedsiębiorczość i inne cechy powiązane z ekonomiczną aktywnością ludzi.
3. Wpływ kapitału społecznego na efektywność gospodarek jest istotny, lecz nie tak duży jak wpływ kapitału ludzkiego. Dokładniejsza analiza pozwoliła stwierdzić, że wpływ ten może być dodatni lub ujemny, w zależności od formy kapitału społecznego. Znalazła potwierdzenie teza obecna w literaturze przedmiotu, iż jednocześnie występują dwie formy kapitału społecznego – mające pozytywny i negatywny wpływ na efektywność gospodarek lokalnych.
4. Hipoteza o ścisłym związku kapitału ludzkiego ze społecznym znalazła tylko częściowe potwierdzenie. Zarówno analiza statystyczna, jak i przestrzenna potwierdza co prawda, że związki takie występują, nie są jednak one ani silne, ani dodatnie dla wszystkich składowych kapitału społecznego. Jest to rezultatem heterogeniczności kapitału społecznego, odmiennych uwarunkowań poziomu poszczególnych jego typów (tradycji, kultury, za-

[14] K. Janc, *op.cit.,* s. 97.

siedziałości społeczności lokalnych). Natomiast formy kapitału społecznego, które mają pozytywny wpływ na efektywność gospodarek lokalnych, najczęściej współwystępują z wysokim poziomem kapitału ludzkiego.

SOCIO-DEMOGRAPHIC RESOURCES OF TOURIST POTENTIAL OF AN AREA

Summary

The subject of this study is the role of social and human resources as well as the institutional environment in the contemporary socio-economic business, including tourism economy. The aforementioned elements are called the functional resources of tourist potential or the local social endowment. The paper presents preliminary results of research into these issues carried out in tourist community of Sobótka in the dolnośląskie province.

Translated by Justyna Bagińska